

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת תצוה ופורים, תש"ע
מספר 850מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

שמן המשחה

משיחה בשמן: כלי המשכן, כוהנים גדולים ומלכים

בפרשתנו מצווה משה למשוח את אהרון ובניו: "וְהִלַּבְשָׁתָּ אֹתָם אֶת-אֶהֱרֹן אֶחִיךָ וְאֶת-בְּנָיו אֹתוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת-יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהְנֹנוּ לִי" (כח:מא). פעולת המשיחה היא בשמן, כפי שכתוב בהמשך: "וְלִקְחָתָּ אֶת-שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וַיִּצְקֵתָּ עַל-רֵאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ" (כט:ז). וכך עושה משה: "וַיִּצַק מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל רֵאשׁוֹ אֶהֱרֹן וַיִּמָּשַׁח אֹתוֹ לְקַדְשׁוֹ" (ויק' ח:יב).

הציווי על הכנת שמן המשחה נזכר בראשית הפרשה הבאה. משה רבנו צווה לקחת בשמים ושמן זית זך ולעשות מהם שמן על מנת למשוח בו גם את המשכן ואת כליו (ל:כב-ל), וכך עשה: "וַיַּהֲרִי בְיָוִם פְּלוֹת מִשֶּׁה לְהִקִּים אֶת-הַמִּשְׁכָּן וַיִּמָּשַׁח אֹתוֹ וַיִּקְדָּשׁ אֹתוֹ וְאֶת-כָּל-כְּלָיו וְאֶת-הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת-כָּל-כְּלָיו וַיִּמָּשְׁחֵם וַיִּקְדָּשׁ אֹתָם" (במ' ז:א). אבל מצווה זו איננה לדורות, כפי שכתוב (סנהדרין טז ע"ב):

כל הכלים שעשה משה משיחתן מקדשן, מיכן ואילך עבודתן מחנכתן... דאמר קרא: "וַיִּמָּשְׁחֵם וַיִּקְדָּשׁ אֹתָם" – אותם במשיחה, ולא לדורות במשיחה.

גם מלכים נמשחו בשמן (שמו"א י:א; שם טז:יג; תה' פט:כא). על כך אמרו חז"ל: "מלכי בית דוד בשמן המשחה, ומלכי ישראל בשמן אפרסמון" (הוריות יא ע"ב). וכן יש הבדל בין מלכים לכוהנים גדולים בשאלה את מי מהם מושחים. בתוספתא סנהדרין (צוקרמאנדל, ד, יא) כתוב: מלך טעון משיחה, בן מלך אין טעון משיחה. כהן גדול בן כהן גדול אפילו עד עשרה דורות טעון משיחה.

אצל כוהנים גדולים המשיחה היא אישית ועל כן כל כוהן שמתמנה להיות כוהן גדול נמשח בשמן המשחה. אצל מלכים, המשיחה היא לשושלת, ולכן רק את המלך הראשון בשושלת מושחים ולא את יורשיו. אמנם כשיש ערעור על ירושת המלוכה, אזי מושחים גם את האחד שערערו על מלכותו (הוריות יא ע"ב), כדוגמת שלמה המלך שנמשח בעקבות מרד אדוניה (מל"א א:לד, לט), ועוד דוגמאות במקרא.

משיח הוא מי שנמשח בשמן, ומכאן הכינוי "הַמְּשִׁיחַ" (ויק' ד:ג-ה). שאול המלך שנמשח מכונה "משיח ה'" (שמו"א כד:ו), וגם דוד המלך שנמשח מכונה "מְשִׁיחַ ה'" (שמו"ב יט:כב), ועוד.

משיחה – ביטוי לגדולה ומעמד

בהמשך פרשתנו נאמר על בני אהרון: "וּבְגָדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו אֲחֵרָיו לְמִשְׁחָה בָהֶם וְלִמְלֵאכָה אֶת-יָדָם" (כט:כט). נושא הפסוק הוא הבגדים. מה כוונת הפסוק "לְמִשְׁחָה בָהֶם", וכי מושחים בבגדים? רש"י מפרש:

למשחה – להתגדל בהם, שיש משיחה שהיא לשון שררה, כמו "לָךְ נִתְּתִים לְמִשְׁחָה" (במ' יח:ח), "אַל-תִּגְעַעוּ בְּמִשְׁחֵי" (תה' קה:טו).

המשיחה היא ביטוי למעמדו של הנמשח, ולכן היא משמשת גם שם פעולה המלמד על גדולה ושררה. הביטוי למינויו של הכוהן היה בעת לבישת הבגדים. את אותם הבגדים כמו שלבש אהרון ילבשו בניו אחריו, וזה יהיה ביטוי לגדלותם ומעמדם. הרמב"ן (שמ' שם) מביא את דברי רש"י הללו ומוסיף:

אולי כן הוא. כי בעבור ששררת ישראל למשוחים היא, למלך ולכהן גדול, ישאלו הלשון לכל שררה. וכן: "וּמְשַׁחְתָּ אֶת-חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל-אָרְם... וְאֵת יְהוּא בֶן-נִמְשִׁי תִמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל-יִשְׂרָאֵל וְאֶת-אֱלִישָׁע בֶּן-שַׁפְט מֵאֲבֵל מְחֹלָה תִמְשַׁח לְנָבִיא תַחְתֶּיךָ" (מל"א יט: טו-טז). הרמב"ן מפרש שאף שבפסוקים שבהם נצטווה אליהו למשוח מלך גוי – את חזאל, ולמשוח נביא – את אלישע, מופיע הציווי "תמשח", אין מצווה או חובה כלשהי למשוח מלך גוי או נביא. הם אינם ברשימת הטעונים משיחה, ומכאן שהשורש מש"ח משמש לעתים שם תואר לשררה ולגדלות ולא תיאור של פעולת משיחה.

בן כוהן גדול שנתמנה להיות כוהן גדול במקום אביו, בעת שהוא לובש את בגדי אביו הכוהן הגדול הוא מבטא בזה את מעמדו החדש – מעמד של גדולה ושררה. משנגזו שמן המשחה בשלהי הבית הראשון נקבע מעמדו החדש של כוהן הדיוט שהתמנה להיות כוהן גדול עם לבישתו את שמונת הבגדים של הכוהן הגדול, וכינויו היה "מרוכה בגדים": "איזהו משיח? משוח בשמן המשחה ולא מרוכה בגדים" (תוספתא הוריות [צוקרמאנדל], ב, ג). משיח הוא ביטוי למעמד וגדולה, ומכאן הביטוי "מלך המשיח".

למשיחו לכורש

הרמב"ן מציע אפשרות נוספת לפרשנות צו ה' לאלהו למשוח את חזאל ואת אלישע הנביא אף שאינם ברשימת טעוני משיחה:

ויתכן שנאמר עוד כי "ומשחת את חזאל למלך על ארם", שישלח לו שמן למשחו למלך להודיעו כי דבר ה' הוא. ועשה כן אלישע במצות רבו כאשר הגיד לו שימלוך (מל"ב ח: יג). ואע"פ שלא נכתב שם, ומשח את אלישע לנביא. ואולי כן עשו בכורש אשר משחוהו כמלכי ישראל, בעבור שידע כי נביא בישראל המליך אותו ויקרא את שמו בעבור ה'. ולכך אמר "למשיחו לכורש" (יש' מה: א).

ייתכן שבאופן חריג משח אלישע את חזאל למלך על ארם, ואף אליהו משח את אלישע לנביא תחתיו, וגם את כורש מלך פרס משחו בשמן בראשית תקופת הבית השני. הצד השווה לכל הנזכרים הוא שהיה צו מפורש מאת ה' למשוח אותם, אף כי כאמור נביא ומלכים גויים אינם טעונים משיחה. הרמב"ן אכן מודה שדבר מזה אינו מוזכר בפסוקים עצמם, ומדובר בהצעת פירוש משלו בלבד. ולא זו בלבד, אלא על משיחת כורש מציין רמב"ן דרשה שמופיעה בתלמוד ואיננה תואמת את פירושו (מגילה יב ע"א):
דרש רב נחמן בר רב חסדא: מאי דכתיב: "פֶּה-אָמַר ה' לְמִשְׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר-הִחְזַקְתִּי בְיַמֵּינוֹ" (יש' מה: א). וכי כורש משיח היה? אלא אמר לו הקדוש ברוך הוא למשיח: קובל אני לך על כורש. אני אמרתי: הוא יבנה ביתי ויקבץ גליותי, והוא אמר: "מִי-בָכֶם מִכָּל-עַמּוֹ יְהִי אֶל-לְהִיו עַמּוֹ וַיַּעַל" (עז' א: ב).

הנחת היסוד בדרשה היא שלא ייתכן שכורש יכונה משיח, מאחר שלא נמשח בשמן. דרשת הפסוק היא שהמילה "משיח, הנזכרת בפסוק אכן איננה אמורה בכורש, אלא מדובר בפנייה כביכול למלך המשיח, ונושאה טענה – קובלנה, על כורש מלך פרס. הייתה ציפייה גדולה ממנו שבהצהרתו ימלא את הנבואה שנאמרה בו: "הוֹא-יִבְנֶה עִירֵי וְנִגְלוּתֵי יִשְׂרָאֵל" (יש' מה: יג), אך במקום לצוות על היהודים היושבים אצלו לעזוב את מקומם ולשלוח אותם חזרה לארצם על מנת לבנות מחדש את ירושלים והמקדש, הוא הציע זאת כאפשרות בלבד (עז' א: ג-ד):

מִי-בָכֶם מִכָּל-עַמּוֹ יְהִי אֶל-לְהִיו עַמּוֹ וַיַּעַל לִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיִּבְנֶן אֶת-בַּיִת ה' אֶל-לְהִי יִשְׂרָאֵל הוּא הָאֵל-לְהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם. וְכָל-הַנְּשָׂאָר מִכָּל-הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר הוּא גֵר-שָׁם יִנְשְׂאוּהוּ אֲנָשֵׁי מְקוֹמוֹ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבְרִכּוּשׁ וּבְבַהֲמָה עִם-הַנְּדָבָה לְבַיִת הָאֵל-לְהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם.
אפשר לעלות לארץ, אבל אפשר גם להסתפק בתרומות ונדבות ולהישאר בבבל. הרמב"ן מתקשה לקבל דרשה זו בטענה שבכל מקום במקרא שנזכר בו השורש מש"ח הכוונה היא למשיחה ממשית בשמן. אף שגם הוא מודה שפסוק אחד איננו תואם את פרשנותו:

והכתוב שאמר: "וּרְחַח ה' אֶל-לְהִים עָלַי יַעַן מָשַׁח ה' אֶתִּי לְבָשָׂר עֲנוּיִם" (יש' סא: א), דרך משל. שימשיל רוח הקדש אשר תחול עליו לשמן הטוב, כענין: "טוֹב שֵׁם מְשָׁמֵן טוֹב" (קה' ז: א).

לדברי הרמב"ן, מדובר בסוג של משיחה רוחנית, אף שיכול היה להסביר כדרכו שגם ישעיהו נמשח, למרות שהדבר אינו נזכר בפסוקים, וכפי שהוא טען על חזאל, אלישע וכורש. פרשני מקרא אחרים מפרשים גם כאן את המשיחה בהשאלה שכוונתה שררה וגדולה. ה' מינה את ישעיהו לבשר את בשורת הגאולה, ואין מדובר במשיחה ממשית.

הרב יהודה זולדן
המדרשה לנשים